

УДК 336.71

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-5-49>

Косов А.С.

*аспірант кафедри банківської справи
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Kosov Anatoly

*Post-graduate Student of the Department of Banking
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman***МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ЛІКВІДНОСТІ
ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ****INTERNATIONAL EXPERIENCE OF BANKING LIQUIDITY REGULATION
AND THE POSSIBILITY OF ITS REALIZATION IN UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто сутність та проблеми управління ризиками ліквідності в банках, а також особливості регулювання банківської ліквідності. Представлено авторське розуміння ризику ліквідності, наголошено на однаковому негативному впливі нестачі та надлишку ліквідності. Зауважено, що за макропруденційного регулювання увага наглядових органів перш за все зосереджена на проблемі нестачі банківської ліквідності, що має прямі негативні наслідки для стійкості банків і банківської системи. Досліджено міжнародний досвід регулювання банківської ліквідності, зокрема вимоги Базельського комітету з банківського нагляду. Оцінено стан ліквідності банків України та хід впровадження нових нормативів ліквідності відповідно до рекомендацій Базель III. Визначено проблеми дотримання банками України нових нормативів ліквідності (LCR, NSFR). Зроблено висновок про доцільність нових регуляторних норм і необхідність більш активного застосування НБУ стрес-тестування банків.

Ключові слова: банківська ліквідність, ризик ліквідності, управління ліквідністю в банку, регулювання банківської ліквідності, банківський нагляд, стрес-тестування банків.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены сущность и проблемы управления рисками ликвидности в банках, а также особенности регулирования банковской ликвидности. Представлено авторское понимание риска ликвидности, сделан акцент на одинаковом негативном влиянии недостатка и излишка ликвидности. Замечено, что при макропруденциальном регулировании внимание органов надзора прежде всего сосредоточено на проблеме нехватки банковской ликвидности, что имеет прямые негативные угрозы для устойчивости банков и банковской системы. Исследован международный опыт регулирования банковской ликвидности, в частности требования Базельского комитета по банковскому надзору. Оценены состояние ликвидности банков Украины и ход внедрения новых нормативов ликвидности в соответствии с рекомендациями Базель III. Определены проблемы соблюдения банками Украины новых нормативов ликвидности (LCR, NSFR). Сделан вывод о целесообразности новых регуляторных норм и необходимости более активного применения НБУ стресс-тестирования банков.

Ключевые слова: банковская ликвидность, риск ликвидности, управление ликвидностью в банке, регулирование банковской ликвидности, банковский надзор, стресс-тестирование банков.

ANNOTATION

The essence, problems of definition and peculiarities of liquidity risk management in banks are considered in the article. The author presents the author's interpretation of liquidity risk and reveals the essence and tasks of managing it in the bank. Emphasis is

placed on the equal importance of a negative impact on the bank's activity, both liquidity shortages and excess. The need to maintain the Bank's optimal level of liquidity through various instruments is emphasized. The modern problems of providing banks with the necessary level of liquidity in the aspect of fulfilling their financial obligations have been studied, the role of supervisory authorities in the process of regulating bank liquidity has been determined. International experience in regulating banking liquidity is reviewed, including the Basel Committee on Banking Supervision's recommendations on bank liquidity. The essence and different meanings of the various Basel Committee on Banking Supervision documents have been studied in relation to ensuring the liquidity of banks. The practice of regulating banking liquidity in Ukraine is reviewed and the actual liquidity of banks is assessed. The course of implementation of new liquidity standards in accordance with the Basel III recommendations is analyzed. The problems that the banks of Ukraine face in the process of providing liquidity at the present stage and compliance with the implementation of new liquidity standards (LCR, NSFR) are identified. The basic provisions of the Basel Committee on Banking Supervision for conducting stress testing of banks are considered. The importance of intensifying the National Bank in conducting stress testing of banks was emphasized. Based on the content of the Basel Committee's international recommendations on liquidity risk assessment, performance standards and their monitoring, their impact on Ukrainian oversight standards has been determined. It is concluded that the current international experience in banking liquidity management, which has a sublimated expression in the Basel Principles on the organization of the process of sound management and supervision of banking liquidity risk in stressful situations, is appropriate and possible to use in modern banking practice of Ukraine.

Key words: bank liquidity, liquidity risk, bank liquidity management, banking liquidity regulation, banking supervision, banks stress testing.

Постановка проблеми. У сучасній глобалізованій економіці ліквідність визначається як базовий критерій забезпечення стійкості комерційного банку, від чого залежать своєчасність та повнота виконання функцій окремими банками та банківською системою загалом. При цьому банки постійно наражаються на ризик ліквідності, тобто ймовірність настання ситуації невідповідності попиту та пропозиції коштів один одному, а також неспроможність банку своєчасно й у повному обсязі виконати свої зобов'язання. Це може спричинити додаткові витрати або недоотримані доходи, а згодом створити збитки, підірвати репутацію банку

й довіру до нього. Отже, дослідження питань управління банківською ліквідністю актуальні з практичної точки зору як для забезпечення стійкості окремих банків, так і для стабільного функціонування банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти сутності банківської ліквідності та управління нею досліджені в працях багатьох відомих економістів, таких як Дж.Ф. Синки, Дж.К. Ван Хорн, Ж. Матук, О. Пернарівський, Л. Примостка, О. Колесніков, А. Івасенко [1-7]. Створена ними наукова база є основою, що дає змогу проводити розроблення питань забезпечення ліквідності банків та управління нею в різних економічних умовах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте багатоаспектність, складність та недостатня глибина розробленості низки теоретичних питань щодо ризиків ліквідності, методів управління ними у сучасних умовах, а також особливостей забезпечення ліквідності банками України у зв'язку зі впровадженням нових нормативних вимог відповідно до Базель III зумовлюють необхідність нових досліджень цих питань в межах статті й актуалізують практичне значення їх результатів на сучасному етапі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення сучасного міжнародного досвіду регулювання банківської ліквідності та оцінювання необхідності й можливості його реалізації в банківській практиці в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо на початку становлення й розвитку сучасної банківської системи України у 90-х роках ХХ століття питання підтримання ліквідності було скоріше внутрішнім завданням банку і не було основним об'єктом державного регулювання, то у сучасних реаліях банківська ліквідність перебуває під пильною увагою й наглядом суб'єктів фінансово-кредитної системи, особливо органів регулювання банківської діяльності, що зумовлене такими аспектами:

- для здійснення діяльності, що пов'язана із залученням та розміщенням фінансових ресурсів ринку, у розпорядженні банків мають бути активи, які можна досить швидко й легко перетворити на гроші (у найбільш ліквідній формі) з мінімальним ризиком збитків;

- ризикована політика банків є однією з головних проблем під час надання кредитів та іншого розміщення ресурсів;

- за нестабільних ситуацій в українській економіці виникає неузгодженість структури активів і зобов'язань банків за критерієм строківості, що загалом відображається на стані банківської ліквідності.

Слід відзначити, що негативний вплив на діяльність банку має як недостатня, так і надлишкова ліквідність. Низький рівень ліквідності банку обмежує його платоспроможність, спричиняє втрату довіри клієнтів, зниження доступу та підвищення вартості зовнішніх джерел фінансу-

вання для підтримання ліквідності, отже, фінансові проблеми. Надлишкова ж ліквідність банку свідчить про його неспроможність ефективно розпоряджатися наявними ресурсами. Надлишкова ліквідність банківської системи знижує дієвість інструментів грошово-кредитної політики та її ефективність. Крім того, надлишкова ліквідність створює інфляційний навіс в економіці країни. Інфляція як монетарне явище без відповідного економічного зростання, середньо- й довгострокового розширення пропозиції грошей чинить тиск на ціни щодо їх підвищення. Отже, управління банківською ліквідністю, як наслідок, ризиками ліквідності сьогодні є одним із пріоритетних завдань як комерційних, так і центральних банків. Підтримання оптимального рівня банківської ліквідності є важливою передумовою розвитку та стійкості окремих банків та всієї банківської системи, стабільності національної грошової одиниці та зниження інфляційних процесів у країні.

Досить повно проблема ліквідності окреслена в консультативному листі Базельського комітету з банківського регулювання (Basel Committee for Banking Supervision, BCBS) у квітні 1997 року, де зазначено, що «коли банк має недопустиму ліквідність, він не може отримати достатньо засобів шляхом збільшення пасивів або швидкої конвертації активів за розумною ціною» [8]. Необхідність задоволення зобов'язань банку з настання термінів, а також забезпечення неочікуваних відтоків коштів приватних вкладників і попиту на кредити диктує відповідність мобілізованих пасивів та вкладень за термінами. Лише тоді може йтися про нормальну роботу банку та його стійкість.

Отже, менеджменту банку слід враховувати, що задля підтримання фінансової стійкості необхідно мати запас ліквідності як для виконання непередбачуваних зобов'язань, поява яких може бути викликана змінами у стані грошового ринку, фінансового стану клієнта або контрагента, так і для задоволення різних непередбачуваних потреб, зокрема укладання кредитних та інвестиційних угод, виконання неочікуваних відтоків вкладів. Отже, створення необхідного запасу ліквідності під час збереження рентабельності банківських операцій є постійно актуальною задачею для банківського менеджменту, розв'язання якої суттєво ускладнюється існуванням різних умов діяльності банку, точно врахувати які не завжди можливо. У зв'язку з цим постійним супутником банківської ліквідності є ризик ліквідності, що фактично виражає ймовірність виникнення в майбутньому такого стану, коли банк може понести втрати через незбалансованість попиту на ліквідні засоби платіжну та їх наявність у певний момент часу.

Хоча існує декілька підходів до трактування ризику ліквідності, які базуються на ймовірності виникнення в майбутньому потреби у банку або неможливості швидко реалізувати власні активи, або продажу їх за значно зниженою

ціною, або придбання за завищеною ліквідних чужих (міжбанківські кредити), загалом під цим поняттям розуміють ймовірність понесення банком додаткових витрат для подолання нестачі ліквідності та виконання своїх зобов'язань.

Проте розгляд цього виду ризику лише з точки зору нестачі ліквідності є однобічним, тому що банк може мати як нестачу ліквідних засобів, так і їх надлишок. Обидві ситуації мають для банку окремі загрози. Ризик недостатньої ліквідності – це ризик того, що банк не зможе своєчасно виконувати свої зобов'язання, для чого потрібно буде на невигідних умовах або продавати окремі власні активи, що має втрати, або набувати чужих активів, що має додаткові витрати. Ризик надмірної ліквідності – це ризик втрати доходів банку через надлишок ліквідних (низько дохідних) активів, невикористаного фінансування низько дохідних активів за рахунок платних для банку ресурсів.

Як збитковий продаж активів, так і надмірне розміщення ресурсів у ліквідні, але мало дохідні активи ведуть до одного й того ж результату, а саме скорочення прибутку банку, різниця стосується лише механізму подібного скорочення. І недостатня ліквідність, і проблема надлишкової ліквідності, яка міститься в недотриманих доходах, є однаково значимими для банку. Отже, в найбільш повному розумінні сутність управління банківською ліквідністю має зводитися до того, щоби за допомогою спеціальних інструментів максимально збалансувати попит на ліквідні засоби та їх фактичну наявність у банку в певний момент часу.

Загалом управління ризиком банківської ліквідності тісно пов'язане із загальною стратегією банку, а також моделлю поведінки на ринку, яку вибирає він сам. Отже, й рівень допустимого (оптимального) ризику ліквідності, й тип позиції ліквідності у кожного конкретного банку різняться. Різняться також методи й інструменти, що використовує банк для досягнення поставлених цілей.

Проте, незважаючи на однакову важливість для банку як нестачі, так і надлишку ліквідності, в контексті макропруденційного регулювання частіше актуалізується питання нестачі ліквідності, наслідки якої мають миттєвий прямолінійний вплив на можливості банку щодо виконання своїх зобов'язань перед клієнтами, отже, забезпечення фінансової стійкості та здійснення відповідного впливу на фінансово-банківську сферу й економіку загалом. Отже, банківські регуляторні органи у своїй наглядовій діяльності основну увагу приділяють саме дотриманню банками мінімальних нормативів ліквідності, тобто мінімізації ризику її нестачі, хоча в наборі інструментів грошово-кредитного регулювання кожного центрального банку наявні інструменти, що допомагають вирішувати також проблеми надлишкової ліквідності (облігації, депозитні сертифікати тощо). Іншою річчю є доцільність, умови й масштаби їх застосування.

Базельський комітет з нагляду за банківською діяльністю (Basel Committee for Banking Supervision, BCBS) під ризиком банківської ліквідності розуміє «нездатність фінансувати підвищення активів або регулювати скорочення зобов'язань» [8]. Отже, наголос також робиться на проблемі нестачі ліквідності.

У зв'язку з цим більшість публікацій та спрямованість дій регуляторних органів націлені на оптимізацію ризиків банківської ліквідності щодо недопущення її нестачі [9], тому досвід регулювання банківської ліквідності перш за все розкриває практичні аспекти забезпечення своєчасного й повного виконання банками своїх зобов'язань за платежами та іншими вимогами клієнтів.

Яскравим прикладом такого регулювання є діяльність Базельського комітету з банківського нагляду (далі – Базельський комітет), рекомендації якого впроваджують у своє банківське законодавство й наглядову практику багато розвинених країн, зокрема Україна.

Базельським комітетом під час взаємодії з центральними банками та органами країн Базельської угоди у вересні 1997 року для комерційних банків був створений документ, що має назву «Основні принципи ефективного банківського нагляду» [8], який включає 25 принципів. У документ входять такі теми:

- передумови ефективного банківського нагляду (принцип 1);
- ліцензування і структура (принципи з 2 по 5);
- обов'язкові нормативи (принципи з 6 по 15);
- регулюючі норми (принцип з 16 по 20);
- інформаційні вимоги (принцип 21);
- офіційні повноваження нагляду (принцип 22);
- міжнародні банківські операції (принципи з 23 по 25).

У лютому 2000 року Базельським комітетом було випущено документ «Надійна практика управління ліквідністю банків» [9], у якому відображаються заходи, вжиття яких відбувається задля посилення процедур управління ризиками в банках. У зв'язку з подіями того часу Базельський комітет вважав доцільним оцінити управління ліквідністю в банках. У цьому документі акцент робився на великі банки, було закладено 14 принципів з такими аспектами:

- створення структури управління ліквідністю;
- вимірювання й моніторинг потреб у чистому фінансуванні;
- управління доступом до ринків;
- планування на випадок непередбачуваних ситуацій;
- управління ліквідністю в іноземній валюті;
- внутрішній контроль за управлінням ризиком ліквідності;
- роль публічного розкриття інформації в покращенні стану ліквідності;
- роль наглядових органів.

У жовтні 2006 року в Мексичі на міжнародній конференції Базельським комітетом було опубліковано уточнену версію документа «Основоположні принципи ефективного банківського нагляду» за мінімальними стандартами банківського контролю й методології дотримання його принципів 1999 року (далі – принципи і методологія відповідно). Наприкінці 2004 року Базельський комітет обновила підходи й методологію головного стандарту банківського нагляду [9]. Це зумовлене проведенням на засіданнях Базельського комітету та його робочих груп обговорень, у ході яких було виявлено різні точки зору на питання про необхідність перегляду стандарту.

Щодо ризику ліквідності, то у версії 1997 року як окремий він не виділявся взагалі, а був представлений у складі інших ризиків (принцип 13). Відповідно до змін 2006 року та принципу 14 було розглянуто ризик ліквідності. Порівняно з версією 1997 року формулювання цього принципу мало три основних відмінності. По-перше, всім комерційним банкам передбачалось мати документ «Політика управління ліквідністю кредитних установ», що враховує ризики банку. По-друге, процеси й політика управління ризиками мали визначатися на щоденній основі. По-третє, зазначалось, що орган банківського нагляду вимагає від комерційних банків мати план вирішення проблем з ліквідністю на випадок форс-мажорних ситуацій. Ці критерії (стандарту якості, далі – СЯ) включали таке [10]:

- 1) зазначалось, що органи управління ризиком ліквідності для кредитних установ повинні вести облік за позабалансовими зобов'язаннями;
- 2) зазначалось, що відповідні політики й процеси повинні узгоджуватися з контролюючим органом кредитної установи (радою директорів);
- 3) присвячувалось органам виконавчого управління кредитної установи, тобто вищим керівним органам мають бути визначені політики й процеси для контролю й обмеження ризику банківської ліквідності;
- 4) включалось доповнення стосовно змісту політик і процедур відповідно до концепції ризик-орієнтованого нагляду;
- 5) містилась інформація про ризик банківської ліквідності в іноземній валюті; до того ж йшлося про необхідність у відповідних випадках вимагати від банку комплексного аналізу управління ризиком банківської ліквідності в розрізі кожної валюти і перегляду обмежень на величину розривів у грошових коштах в іноземній валюті у сукупності й окремо;
- 6) присвячувалось вирішенню питань, що включають проблеми з ліквідністю на випадок форс-мажорних ситуацій.

Крім того, у лютому 2008 року Базельським комітетом був виданий документ «Управління ризиком ліквідності і задачі в процесі нагляду», що дав змогу на перший план висунути такі проблеми, як фінансування ринку капіталу, ри-

зик-менеджмент ліквідності, сек'юритизація, національні режими ліквідності. На початку світової фінансової кризи Базельський комітет видав «Принципи належного управління і нагляду ризику ліквідності» (схвалено 24-25 вересня на міжнародній конференції у Бельгії), що стало підсумковим доопрацюванням раніше виданого документа з урахуванням так званих уроків світової кризи.

Отже, з'явилося продовження двох інших основоположних документів Базельського комітету, таких як «Належна практика управління ліквідністю в банках» (2000 рік) [9] та «Управління ризиком ліквідності і задачі в процесі нагляду» (лютий 2008 року) [10]. Для покращення управління ризиком банківської ліквідності раніше виданий документ було доопрацьовано за такими основними напрямками:

- виявлення банком необхідного рівня ризику банківської ліквідності з огляду на власну стратегію та місце в банківській діяльності;
- підтримання банком належного рівня банківської ліквідності з огляду на «подушку» ліквідних активів;
- розділення витрат і ризиків, а також підтримання належного рівня ризику ліквідності за значимими напрямками ділової активності;
- оцінювання й виявлення повного переліку ризиків ліквідності, зокрема ризиків за зобов'язаннями, що мають умовний характер;
- створення й використання «важких» (з урахуванням максимально негативних умов) стрес-сценаріїв;
- розроблення результативних планів фінансування на випадок непередбачуваних ситуацій;
- управління денною ліквідністю та активами, що використовуються як забезпечення, включаючи інформацію за денними та кредитами овернайт;
- публічність відомостей щодо аналізу управління ризиком ліквідності.

Для відповідного управління й банківського нагляду за ризиком ліквідності використовувалися 17 принципів за такими напрямками (додаток В):

- принцип управління ризиком ліквідності й нагляду за ним (принцип 1);
- керівництво процесом управління ризиком ліквідності (принципи з 2 по 4);
- оцінювання ризику ліквідності й управління ним (принципи з 5 по 12);
- публічне розкриття інформації (принцип 13);
- роль органів банківського нагляду (принципи з 14 по 17) [10].

Отже, вказані вище принципи враховувалися під час доопрацювання первинного проекту Стандарту.

Проте результати світової фінансової кризи привели до необхідності переходу на новий етап регулювання ліквідності, а саме розроблення нових вимог до ліквідності банків. У зв'язку з цим у кінці 2010 року Базельським комітетом по банківському нагляду було опубліковано

«Базель III: Міжнародні підходи до оцінки, стандартів і моніторингу ризику ліквідності» [11], що відображає:

– інформацію про два нових міжнародних стандарти ліквідності;

– інструменти, що застосовуються підрозділами банківського регулювання та нагляду [12].

Міжнародні стандарти ліквідності можна розглядати як міжнародні рекомендації до управління ризиком ліквідності в банках. Перший розділ документа «Базель III» надає короткий опис стандарту регулювання ризику банківської ліквідності.

Другий розділ описує два нових міжнародних показники, що враховують кращу світову практику, а саме показник короткострокової ліквідності (далі – LCR) і показник чистого стабільного фінансування (далі – NSFR) [12]. При цьому вважається, що ці нормативи ліквідності мають бути зовнішніми індикаторами стійкості кредитних установ в разі виникнення кризових ситуацій з банківською ліквідністю. Через недостатнє дотримання принципів регулювання банківської ліквідності для оцінювання банківської стабільності «Базель III» розробив нові міжнародні показники для різних взаємодоповнюючих цілей нагляду.

Перша мета полягає у забезпеченні надійного рівня банківської ліквідності в короткостроковому періоді шляхом створення запасу високоліквідних ресурсів у стресових ситуаціях протягом 30 календарних днів. Друга мета полягає у забезпеченні фінансової стійкості банків у довгостроковому періоді шляхом формування на регулярній основі додаткових стимулів для залучення фінансування з більш достовірних джерел.

Третій розділ присвячений розгляду інструментів (невідповідність термінів погашення за контрактом, концентрація фінансування, доступні незакладені активи), що застосовуються підрозділами банківського регулювання й нагляду під час контролю за станом ризику ліквідності в певних кредитних установах.

Четвертий розділ стосується питань застосування стандартів та інструментів моніторингу за станом ліквідності.

У січні 2013 року Базельський комітет по банківському нагляду випустив документ «Базель III: Показник короткострокової ліквідності і інструменти моніторингу ризику ліквідності», що відображає методику розрахунку короткострокової ліквідності, що містить можливості

виконання банком своїх зобов'язань у нестабільних умовах протягом 30 календарних днів [12].

У жовтні 2014 року Базельським комітетом було розроблено документ «Базель III: Показник чистого стабільного фінансування» [12], присвячений порядку розрахунку показника чистого стабільного фінансування. При цьому значення показника має бути вище 100%.

В українській практиці методи управління ризиком ліквідності банку розглядаються з таких двох позицій:

– коефіцієнтний підхід, що відображає розрахунок та аналіз фактичних значень нормативів, миттєвої, поточної (у період до 30 днів) і короткострокової (до 1 року) ліквідності;

– підхід на основі аналізу потоків грошових коштів, що враховує аналіз ліквідності (платіжний календар), короткостроковий аналіз ліквідності (зведену таблицю на основі даних розривів за строками погашення активів та зобов'язань).

Коефіцієнтний підхід використовується Національним банком України для нагляду за процесом організації та процедурою управління ризиком ліквідності в банках України та регулюється відповідними нормативними актами НБУ [13; 14].

Відповідно до вимог Законів України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність», а також задля забезпечення стабільної діяльності банків і своєчасного виконання ними зобов'язань перед їх вкладниками НБУ встановив порядок визначення економічних нормативів, що є обов'язковими до виконання всіма банками України незалежно від форм власності. Нормативи визначено в документі НБУ «Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України» [14]. До грудня 2018 року було передбачено виконання банками таких нормативів ліквідності, як миттєва ліквідність (Н4), поточна ліквідність (Н5), короткострокова ліквідність (Н6). Їх характеристику представлено в табл. 1.

Усі нормативи ліквідності розраховуються щоденно, а контроль здійснюється НБУ за формулою середньоарифметичної величини за місяць.

Слід відзначити, що, незважаючи на потрясіння, що були викликані різними політичними та економічними подіями в Україні, включаючи банківську кризу 2014 року, більшості банкам в останні 5 років вдавалося дотримуватися встановлених нормативів ліквідності. Інформацію представлено в табл. 2.

Таблиця 1

Нормативи ліквідності НБУ

Назва нормативу	Метод розрахунку	Значення
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	Визначається як співвідношення високоліквідних активів та поточних зобов'язань банку.	$\geq 20\%$
Норматив поточної ліквідності (Н5)	Визначається як співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня та зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня.	$\geq 40\%$
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	Визначається як співвідношення ліквідних активів та зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року.	$\geq 60\%$

Джерело: розроблено автором на основі [14]

Таблиця 2

Значення нормативів ліквідності по системі банків України за 2014-2019 роки

Норматив ліквідності		2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
H4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20), %	56,99	57,13	78,73	60,79	55,55	68,66
H5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40), %	80,86	79,91	79,98	102,14	108,08	99,12
H6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60), %	89,11	86,14	92,87	92,09	98,37	93,52

Джерело: розроблено автором на основі [15]

Згідно з офіційними даними банки України володіли весь час значним запасом ліквідності, адже норматив миттєвої ліквідності (H4) перевищував у періоді в середньому на 42,98%; норматив поточної ліквідності (H5) – на 51,68%; норматив короткострокової ліквідності (H6) – на 32,02%. Проте протягом цього ж часу кількість банків України зменшилась зі 180 до 77 одиниць [15], тобто майже половина установ втратила платоспроможність, визнана банкрутами й призначена до ліквідації. Наведена інформація свідчить про те, що наявні нормативи ліквідності навряд чи можна вважати ефективними в аспекті управління ризиком ліквідності банку та регулювання банківської ліквідності.

Масове банкрутство банків в Україні протягом 2014-2016 років за умов дотримання багатьма з них нормативів ліквідності засвідчило недосконалість наявної практики її оцінювання для своєчасного прийняття управлінських рішень щодо забезпечення платоспроможності банків.

Визнаючи важливість правильного оцінювання ризику ліквідності, НБУ у 2018 році запровадив нові нормативи ліквідності відповідно до вимог Базель III (табл. 3).

Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) був запроваджений 1 грудня 2018 року, а з 1 грудня 2019 року Національний банк планує впровадження коефіцієнта стабільного фінансування (NSFR).

Показник чистого стабільного фінансування (NSFR) вводиться для забезпечення середньо- й довгострокового фінансування активів та діяльності банку на період більше одного року, тобто характеризує довгострокову ліквідність.

Під стабільним фінансуванням розуміється сукупність інструментів капіталу та зобов'язань, які є надійними джерелами коштів в умовах тривалого стресу, а до його складу включаються пасиви з різною вагою залежно від їх стабільності та терміну погашення: від елементів капіталу, розрахованого за Базель III (100%) до

інших пасивів (0%). Аналогічний підхід застосовується до розрахунку напрямів фінансування, до складу яких включаються зобов'язання за кредитами й ліквідністю, відображені на позабалансових рахунках (з вагою 5%) [16].

Вже введений норматив LCR (коефіцієнт покриття) – це співвідношення високоякісних ліквідних активів банку та суми, необхідної для покриття очікуваного відтоку коштів з банку протягом 30 днів [17]. Він відображає рівень стійкості банку до короткострокових шоків ліквідності, що є характерним для кризових періодів явищем, коли відбувається значний відтік коштів клієнтів.

Загальна формула розрахунку має такий вигляд [18]:

$$LCR = \frac{\text{Високоліквідні активи (ВЛА)}}{\text{Відтоки – менше з двох значень: надходження або 75\% відтоків}} \cdot (1)$$

З огляду на особливості розрахунку цього показника банки за умови збалансованості активів та пасивів за строками завжди мають виконувати цей норматив. Однак з огляду на реалію банківської системи України цього нині не може досягти жоден банк, який веде активну кредитну діяльність. Отже, впровадження й повноцінне використання нових нормативів в процесі управління ризиком ліквідності банку вимагають від українських банків пошуку нових інноваційних підходів до управління банківською ліквідністю.

Слід відзначити, що з банківською ліквідністю пов'язано багато питань, які не можуть бути вирішені лише завдяки встановленню економічних нормативів ліквідності. Додержання нормативів є необхідною, але недостатньою умовою ефективного процесу управління ліквідністю. Велике значення під час пошуку оптимальних варіантів структури активів та пасивів банку, а також їх співвідношення мають

Таблиця 3

Нормативи банківської ліквідності відповідно до вимог Базель III

Показник ліквідності	Призначення	Метод розрахунку	Нормативне значення
LCR	Дає змогу оцінити, чи має банк можливість продовжувати свою діяльність протягом найближчих 30 днів.	Відношення ліквідних активів до чистого грошового відтоку.	≥100%
NSFR	Дає змогу оцінити ліквідність банку з тимчасовим горизонтом в 1 рік.	Відношення наявних стабільних джерел фінансування до необхідного обсягу стабільного фінансування	≥100%

Джерело: розроблено автором на основі [12]

методи управління ліквідністю, оцінювання потреби в ліквідних коштах та доступності джерел їх поповнення для кожного банку. Отже, вибір найприйнятніших підходів до управління ліквідністю та оптимізацією ризику ліквідності залишається прерогативою керівництва кожного окремого банку й залежить від цілої низки внутрішніх та зовнішніх чинників.

Окрім нормативів ліквідності, важливу роль в управлінні ризиком ліквідності відіграє стрес-тестування. До настання світової фінансової кризи багато банків не надавали особливого значення поняттю «стрес-тестування», розглядаючи його як функцію управління ризиками. У травні 2009 року Базельським комітетом було оприлюднено документ «Принципи ефектвної практики стрес-тестування і нагляду», що містить основоположні підходи до проведення комплексного стрес-тестування, що враховують основні ризики кредитної установи [9].

1) Стрес-тестування має виступати частиною системи управління банківськими ризиками, що включає стратегічні рішення правління й вищого керівництва.

2) Стрес-тестування має бути використане для виявлення й контролю сукупності різних банківських ризиків.

3) Під час проведення стрес-тестування мають бути виявлені різні точки зору фахівців банку, повинні застосовуватися різні методи й підходи.

4) Банк має враховувати негативні події на ринках активів та кредитних ресурсів, вплив скорочення ліквідності ринку на оцінювання вартості відкритих позицій.

5) Банк повинен систематично перевіряти ефективність вжитих заходів зі зниження своєї вразливості до різних банківських ризиків.

6) Банком має бути розроблена програма стрес-тестування, яка б дала змогу здійснювати контроль за ризиками, покращувати управління банківською ліквідністю, зовнішній та внутрішній обмін інформацією.

7) Банк повинен мати у своєму розпорядженні документи з політики й процедур стрес-тестування, а також певні технології, які б забезпечували реалізацію різних, зокрема варіативних, стрес-тестів.

8) Банк повинен мати можливість детально розглядати стрес-тести за напрямками своєї діяльності, приводячи їх до загальної картини.

9) До програми стрес-тестування банку мають бути включені різні сценарії (зокрема, перспективні), націлені на врахування системних (прихованих ризиків) і зворотних (загроза виживання комерційного банку) ефектів.

10) Програма стрес-тестування для сек'юритизованих активів має охоплювати стабільні активи, їх вразливість від системних ринкових чинників, специфічні контрактні умови й характеристики траншів; включати ризики, пов'язані з можливим обмеженням доступу до ринку сек'юритизації.

11) Банк повинен використовувати стрес-тестування для аналізування контрагентів, включаючи установи з високим рівнем ризиків, під час визначення залежності від специфічних інструментів, а також оцінювати наслідки можливого зменшення ризиків.

12) Банки повинні мати чіткий план дій з відновлення ліквідності на випадок непередбачуваних ситуацій.

Розглянуті принципові підходи до стрес-тестування гармонійно доповнюють міжнародні рекомендації з управління ризиком ліквідності кредитних установ.

Виходячи зі змісту міжнародних рекомендацій Базельського комітету з оцінювання ризику ліквідності, стандартів діяльності та їх моніторингу можна визначити їх вплив (ступень реалізації) на українські стандарти нагляду.

1) Оскільки НБУ у 2017 році став учасником Базельської консультативної групи (Basel Consultative Group, BCG) [19], створеної задля залучення фахівців з нагляду країн, які не є його членами, до обговорення нових пропозицій Комітету, а тепер бере активну участь у його роботі, очевидно та логічно є активізація його діяльності щодо більшого використання нових стандартів нагляду в Україні.

2) У новому для України показнику оцінювання ліквідності фінансового інституту застосовується так званий метод потоку, який дає змогу оцінювати ліквідність на основі прогнозованих потоків грошових ресурсів (запланованих на майбутнє показників). Цей підхід базується на використанні даних внутрішніх банківських систем планування руху коштів по рахунках, що підкреслює необхідність перебудови підходів до банківського регулювання й переходу від формалізованих спрощених нормативних показників оцінювання центральним банком внутрішніх систем управління ліквідністю. НБУ має верифікувати внутрішні банківські системи прогнозування ліквідності й розпочати повністю застосовувати оцінки вказаних систем для власних стандартів регулювання. Це вимагатиме більшу уважності, детальної та якісної роботи регулятора, а також ухід від формалізованих показників ліквідності, ефективність яких підлягає сумніву.

3) Після аналізу пропозицій «Базель III» НБУ має активніше застосовувати нові принципи нормативного регулювання банківської ліквідності, що спираються на детальне прогнозування грошових потоків з урахуванням стресових сценаріїв. Це допоможе краще підготувати банківську систему до можливих нових викликів.

4) Основною метою застосування в українській банківській практиці нових стандартів ліквідності «Базель III» є приведення банківського регулювання й нагляду в Україні до міжнародних стандартів, зокрема підвищення стійкості кредитних установ у нестабільних умовах, що дасть змогу банкам збільшити кредитні рейтинги й вважатися повноправними учасниками міжнародних фінансових відносин.

Висновки. Управління банківською ліквідністю, отже, ризиками ліквідності є одним із пріоритетних завдань як комерційних так і центральних банків. Це пов'язане з тим негативним впливом, який здійснює як недостатня, так і надлишкова ліквідність як на рівні окремого банку, так і на рівні всієї банківської системи, тому підтримання оптимального рівня вільної банківської ліквідності є важливою передумовою розвитку, стійкості окремих банків та всієї банківської системи, стабільності національної грошової одиниці та зниження інфляційних процесів у країні. Сучасний міжнародний досвід управління банківською ліквідністю, що має сублімований вираз у Базельських принципових підходах до організації процесу належного управління й нагляду за ризиком банківської ліквідності у стресових ситуаціях, є доцільним і можливим до використання в сучасній українській практиці. Міжнародні рекомендації з управління ризиком банківської ліквідності також дають змогу краще зорієнтувати банки на виявлення елементів управління, націлених на подолання нестачі ліквідності у стресових ситуаціях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Синки Дж.Ф. Управление финансами в коммерческих банках. Москва : Catallaxy, 1994. 937 с.
2. Ван Хорн Дж.К. Основы управления финансами. Москва : Финансы и статистика, 1996. 743 с.
3. Матук Ж. Финансовые системы Франции и других стран. Т. 1. Кн. 1. Москва : Финстатинформ, 1994. 496 с.
4. Пернарівський О. Ризик та ліквідність комерційного банку. *Вісник НБУ*. 2011. № 4. С. 22-28.
5. Примостка Л. Финансовый менеджмент у банку : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. Київ : КНЕУ, 2012. 338 с.
6. Івашук О. Концептуальні підходи до ліквідності банку як об'єкту фінансового управління. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 2 (27). С. 163-169.
7. Євенко Т. Управління ліквідністю банківських установ. *Економічний часопис – XXI*. 2013. № 1-2. С. 27-30.
8. Basel Committee on Banking Regulation (1997) Basic principles of effective banking supervision. URL: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_13738.html (дата звернення: 4.10.2019).
9. Шпачук В. Базель III: Етапи впровадження та методика оцінки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 5. URL: file:///C:/Users/hp/Downloads/Duur_2012_5_16.pdf (дата звернення: 4.10.2019).
10. Документ Базельського Комітету з питань банківського нагляду «Ризик ліквідності: управління та завдання нагляду» (Liquidity Risk: Management and Supervisory Challenges), BCBS, February 2008. URL: <https://www.bis.org/press/p080221.htm> (дата звернення: 4.10.2019).
11. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. – Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf> (дата звернення: 4.10.2019).
12. Задерей Н. Стандарти управління ліквідністю банків. *Національний банк України*. 2018. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=69900831> (дата звернення: 4.10.2019).

13. Методичні вказівки Національного банку України з інспектування банків «Система оцінки ризиків» : Постанова Правління Національного банку України від 15 березня 2004 року № 104 / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36986> (дата звернення: 4.10.2019).
14. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Правління НБУ від 28 серпня 2001 року №368/Національний банк України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01> (дата звернення: 4.10.2019).
15. Офіційний сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (дата звернення: 4.10.2019).
16. Хоружий Д. Сучасні тенденції впровадження положень Базеля III. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 4. С. 60-65.
17. Про запровадження коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) : Постанова Правління Національного банку України від 15 лютого 2018 року № 13. URL: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=64546644> (дата звернення: 4.10.2019).
18. Про схвалення Методики розрахунку коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) : Рішення Правління Національного банку України від 15 лютого 2018 року № 101-рш. URL: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=64531891> (дата звернення: 4.10.2019).
19. Нацбанк долучився до Базельської групи. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/natsbank-prisoedinilsya-bazelskoj-gruppe-1499761688.html> (дата звернення: 4.10.2019).

REFERENCES:

1. Sinki J. (1994). Upravleniye finansami v kommercheskom banke [Financial management in commercial banks]. Moscow : Catallaxy (in Russian).
2. Matuk J. (1994) Finansovyye sistemy Frantsyi i drugih stran [Financial systems of France and other countries]. Moscow : Finstatinform (in Russian).
3. Van Horn G.K. (1996) Osnovy upravleniya finansami [Fundamentals of Financial Management]. Moscow : Finansy i statistika (in Russian).
4. Pernarivskiy O. (2011) Ryzik ta likvidnist komertsynogo banku [Risk and liquidity of a commercial bank]. *Visnyk NBU*, vol. 4. pp. 22-28.
5. Prymostka L. (2012) Finansovyi menedzhment u banku [Financial management at the bank]. Kyiv : KNEU (in Ukrainian).
6. Ivashchuk O. (2010) Konceptualni pidhody do likvidnosti yak obyektu finansovogo upravlinnya [Conceptual approaches to bank liquidity as an object of financial management]. *Galytskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 2 (27). pp.163-169.
7. Evenko T. (2013) Upravlinnya likvidnistyu bankivskiykh ustanov [Managing the liquidity of banking institutions]. *Economic Journal – XXI*, vol. 1-2, pp. 27-30.
8. Basel Committee on Banking Regulation (1997). Basic principles of effective banking supervision. Available at: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_13738.html (accessed: 4.10.2019).
9. Shchuk V. (2012) Basel III: Etapy vprovadjennia ta metodyka otchinky [Implementation steps and evaluation methodology]. *Dergavne upravlinnia: udoskonalttnia ta rozvytok* [Public administration of improvement and development], vol. 5. Available at: file:///C:/Users/hp/Downloads/Duur_2012_5_16.pdf (accessed: 4.10.2019).
10. Basel Committee on Banking Supervision. Liquidity Risk: Management and Supervisory Challenges, BCBS, February 2008. Available at: <https://www.bis.org/press/p080221.htm> (accessed: 4.10.2019).

11. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. Bank for International Settlements, December 2010. Available at: www.bis.org/publ/bcbs189.pdf (accessed: 4.10.2019).
12. Zaderey N. (2018) Standarty upravlinnia likvidnistu bankiv [Banks' liquidity management standards.]. *Natsionalnyi bank Ukrainy*. Available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=69900831> (accessed: 4.10.2019).
13. National Bank of Ukraine. Postanova Pravlinnia NBU № 104 Metodychni vказivky NBU z inspektuvannia ryzykiv bankiv "Systema otsinky ryzykiv" [Guidelines of the National Bank of Ukraine on Banking Inspection "Risk Assessment System"]. 15/03/2004. Available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36986> (accessed: 4.10.2019).
14. National Bank of Ukraine. Postanova Pravlinnia NBU № 368 Instrukciya pro poriadok reguluvannia diyalnosti bankiv v Ukraini. [Instruction on the procedure for regulating the activity of banks in Ukraine]. 28/08/2001. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01> (accessed: 4.10.2019).
15. National Bank of Ukraine. Nagliadova statystyka [Observational statistics]. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 (accessed: 4.10.2019).
16. Horuzhy D. (2015) Cuchasni tendentsiyi vprovadzhennya polozhen' Bazelya III [Current trends in the implementation of Basel III provisions]. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, vol. 4, pp. 60-65.
17. National Bank of Ukraine. Postanova Pravlinnia NBU № 13 Pro zaprovadjennia koefitcianta pokryttia likvidnosti LCR [Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine № 13 On the introduction of liquidity coverage ratio (LCR)]. 15/02/2018. Available at: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=64546644> (accessed: 4.10.2019).
18. National Bank of Ukraine. Rishennia Pravlinnia NBU № 101 Pro shvalennia metodyky rozrahunku koefitcianta pokryttia likvidnosti (LCR). [Decision of the Board of the National Bank of Ukraine No. 101 On Approval of the Method of Calculating the Liquidity Coverage Ratio (LCR)]. 15/02/2018. Available at: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=64531891> (accessed: 4.10.2019).
19. RBK-Ukraina. Natsionalnyi Bank doluchyvsia do Bazelskoi grupy. [The National Bank joined the Basel Group]. *RBK-Ukraina* [RBK-Ukraine]. Available at: <https://www.rbc.ua/ukr/news/natsbank-prisoedinilsya-bazelskoy-gruppe-1499761688.html> (accessed: 4.10.2019).